

BİR CEMAATİN YAKIN TARİHİ: OMORFO MÜSLÜMANLARI

Recent History of A Community: Morphou Muslims

DİREN ÇAKILCI

Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı,
Antalya, Türkiye

Res. Assist. Dr., Akdeniz University, Faculty of Literature, History, Antalya, Türkiye

direncakilci@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8340-2536

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 27.03.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 12.06.2023

Yayın Tarihi | Published: 15.06.2023

“Bu çalışma, 22-24 Kasım 2021 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen Kıbrıs’ın Fethinin 450. Yılı Uluslararası Sempozyumu’nda tebliğ edilen “Omorfo Müslüman Cemaati (1974’ten Önce Kasabanın Sakinleri)” başlıklı sözlü bildirinun geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.”

Atıf | Cite as

Çakılcı, Diren. “Bir Cemaatin Yakın Tarihi: Omorfo Müslümanları”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2023), 97-113. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2023.9.1.07>

Çakılcı, Diren. “Recent History of A Community: Morphou Muslims”. *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 9/1 (June 2023), 97-113. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2023.9.1.07>

İntihal | Plagiarism

Bu makalenin ön incelemesi alan editörü, içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

The preliminary review of this article was reviewed by the field editor and the content review was reviewed by two external reviewers using the double-blind peer-review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by scanning for similarity.

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY- NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Bir Cemaatin Yakın Tarihi: Omorfo Müslümanları

Öz

1975'te Güzelyurt ismini alan tarihi Omorfo Kasabası, Kıbrıs'ta Rum nüfusunun fazla olduğu güzide yerleşim yerlerindendi. Kıbrıs Barış Harekâtı akabinde Omorfolu Rumlar güneye göç etmiş, onlardan boşalan bu kasaba Limasol ve Baf başta olmak üzere güneyde bulunan birçok köyden gelen Kıbrıslı Türklere yeni bir yaşam sahası teşkil etmiştir. Nitekim harekattan hemen önce burada 7.000-8.000 kişilik bir Rum nüfusuna karşın az sayıda Türk vardı. Fakat 1975'te bu durum tam tersine dönmüştür. Omorfo'nun yakın tarihine ait bu göç hadisesi, 1974'ten önce kasabanın Müslüman cemaatini teşkil eden gerçek Omorfoluların unutulmasına, kasabada Kıbrıslı Türk bulunmadığı yanlışlığının büyümesine sebep olmuştur. Halbuki Osmanlı Dönemi'nden beri kalabalık Rum nüfusuna karşı sınırlı sayıda da olsa burada Müslümanlar ikamet etmekteydi. Bahçecilik ve tarımla meşgul olan Müslümanların kasaba dinamikleri içerisindeki yeri ise nüfuslarının aksine önemli seviyelerdeydi. İstanbul'da ikamet etseler de bazı Müslümanlar Omorfo arazisinin önemli bir kısmını çiftlik olarak tasarruflarında bulundurmakta, bölgedeki Rum ahali bu çiftliklerde çalışan olarak yaşamaktaydı. Şüphesiz bu durum kasabanın Müslüman cemaatine önemli bir güvence oluşturduğu gibi ekonomik faaliyetlerinde de bazı avantajlar sağlamıştı. Osmanlı toprak rejiminin mirası olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında ve hatta 20. yüzyılda devam eden bu arazi hukuku, Kıbrıs adasındaki diğer örneklerin de araştırılması merakını teşvik etmektedir. Nitekim kalabalık bir Rum nüfusu içerisinde yaşamayı tercih eden Omorfo Müslümanlarının kasabadaki varlığı, bu çalışmada ortaya konan bazı tespitlere göre tam da bu arazi hukuku ve çiftlik işletmeleriyle ilişkili görünmektedir. Sayıları oldukça az olan Omorfo Müslümanları ibadet ve eğitim alanındaki önemli ihtiyaçlarını birkaç küçük vakıf ve Osmanlı Maarif Nezareti'nin idaresindeki ilköğretim kurumuyla karşılamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısına ait arşiv kayıtlarına göre, küçük vakıf gelirleri bulunan bir Omorfo Camii ile masrafları merkezi hükümetten karşılanan Omorfo İbtidai Mektebi faaldi. Bunlar Müslümanların kasabadaki yegâne cemaat kurumlarıydı. İngiliz idaresi döneminde faaliyetlerini sürdüren bu kurumlar yaklaşık bir asırlık vazifelerini 1963 yılındaki toplumlar arası çatışmalar sonucunda Müslümanların kasabayı terk etmesine kadar devam ettirmişti. 1974 öncesinde Omorfo'da yaşayan Müslüman cemaatinin ayrıntılarının tespit edilerek literatüre kazandırılması düşünülen bu çalışmada; 19. yüzyılda gerçekleştirilen nüfus-emlak sayımları ışığında, Omorfolu Müslümanların demografik ve sosyo-ekonomik durumları ortaya konmuştur. Akabinde, İngiliz döneminde kasaba Müslümanlarının nüfus, din ve eğitim bakımından genel özellikleri incelenmiş, 1963 olaylarına kadar kasabada yaşamaya devam eden Omorfolular hakkında bilgi verilmiştir. Bunun için The Cyprus Gazette kayıtları başta olmak üzere çalışmada konu edilen bazı önemli cemaat mensuplarının akrabaları ve kasabanın eski Müslüman sakinleriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu sayede Rum Kasabası olarak bilinen ve sürekli gündemde olan Omorfo'nun unutulmuş tarihine, Kıbrıslı Türklerin buradaki tarihi varlığına dikkat çekilmiştir. Çalışmanın, Kıbrıs'ın farklı bölgelerine dair benzer araştırmalara örnek teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Kıbrıs, Omorfo, Güzelyurt, Müslümanlar, Osmanlı Devleti, Kıbrıslı Türkler.

Recent History of A Community: Morphou Muslims

Abstract

The historical town of Morphou, which was renamed as Güzelyurt in 1975, was one of the distinguished settlements in Cyprus with a large Greek population. After the Cyprus Peace Operation, the Greeks of Morphou migrated to the south, and this town, which was abandoned, constituted a new living area for the Turkish Cypriots who came from many villages in the south, especially Limassol and Paphos. As a matter of fact, just before the Cyprus Peace Operation, there was a Greek population of 7,000-8,000 people there, but there were a few Turks. After 1975, this situation was reversed. This migration event in the recent history of Morphou, caused the real Morphou people who constituted the Muslim community of the town before 1974 to be forgotten, and the misconception that there were no Turkish Cypriots in the town at all grew. However, since the Ottoman period, Muslims were also residing here, albeit in limited numbers compared to the crowded Greek population. Contrary to their population, the place of Muslims, who were engaged in gardening and agriculture, in the dynamics of the town was at significant levels. Although they reside in Istanbul, some Muslims have a significant portion of the Morphou land as *çiftlik*s, and the Greek population in the region lived on these *çiftlik*s as workers. Undoubtedly, this situation provided an important assurance to the Muslim community of the town and also provided some advantages in its economic activities. This land law, which continued in the second half of the

19th century and even in the 20th century as a legacy of the Ottoman land regime, encourages the curiosity of investigating other examples on the island of Cyprus. As a matter of fact, the presence of Morphou Muslims in the town, who prefer to live in a large Greek population, seems to be related to these land law and *çiftlik* businesses, according to some of the findings in this research. Omorfo Muslims, who were very few in number, met their important needs in the field of worship and education with a few small foundations and primary education institutions under the administration of the Ottoman Ministry of Education. According to the archive records of the second half of the 19th century, an Omorfo Mosque with small foundation incomes and the *Omorfo İbtidai Mektebi*, whose expenses were covered by the central government, were active. These were the only Muslim community institutions in the town. These institutions, which continued their activities during the British administration, continued their duties for nearly a century until the Muslims left the town as a result of inter-communal conflicts in 1963. In this study, it is aimed to determine the details of the Muslim community living in Morphou before 1974 and to be added to the literature. In the light of the population-property censuses carried out in the 19th century, the demographic and socio-economic conditions of the Muslims of Morphou were revealed. Afterwards, the general characteristics of the Muslims of the town in terms of population, religion and education were examined in the British period, and information was given about the Morphou people who continued to live in the town until the attacks of 1963. For this purpose, interviews were conducted with the relatives of some important community members and former Muslim residents of the town, especially the records of The Cyprus Gazette. Important names and information were obtained by compiling The Cyprus Gazette records. In this way, attention is drawn to the forgotten history of Morphou, which is known as the Greek Town and remains on the agenda, and the historical presence of Turkish Cypriots here. The aim of the study is to set an example for similar studies on different parts of Cyprus.

Keywords: History, Cyprus, Morphou, Ottoman State, Güzelyurt, Muslims, Turkish Cypriots.

Giriş

Günümüzde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırlarında yer alan ve aynı isimli ilçenin merkezi konumunda bulunan Güzelyurt kasabası, 1975 itibarıyla bu ismi almıştır. 1975'ten önce Omorfo olarak anılan bu kasabada 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı akabinde önemli bir değişim yaşanmış, büyük çoğunluğu Rumlardan müteşekkil olan merkez ve köylerine Güney Kıbrıs'tan göç eden Kıbrıslı Türkler¹ yerleştirilmiştir. 1974'te kasabanın eski sakinleri olan 7.000-8.000 Rum'un tamamı buradan ayrılırken Osmanlı Devleti idaresinden beri kasabada yaşayan az sayıdaki Müslüman'ın görünmez varlığı Omorfo'ya yerleşen göçmenlerin mevcudiyeti arasında karışıp gitmiştir. Günümüz Kıbrıs'ında eskiden bir "Rum kasabası" olduğu genel bir bilgi olarak tekrarlanıp kabul edilen Omorfo'da, 1974'ten önce de Müslümanlar yaşamaktaydı. Nitekim Rumlara nazaran hatırı sayılır büyüklükte arazi ve malları olan Omorfo Müslümanlarının kendi kurumları da bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti döneminde yapılan nüfus ve emlak sayımları aracılığıyla hakkında ayrıntılı bilgi edinebildiğimiz Omorfo, zaman zaman Lefkoşa'ya bağlı bir nahiye, son dönemde ise müstakil bir kaza statüsüne sahip olup, Müslüman idarecilerin yönetimindeydi. 1878 yılında adanın geçici olarak İngiltere'ye devrinden sonra Lefkoşa'ya bağlı bir nahiye olarak idari sistem içerisinde yerini koruyan Omorfo'da, yine Müslüman müdür ve idarecilerin söz sahibi olduğu, Rum nüfusun yoğun olduğu bu bölgede İngiliz idaresinin de idari tercihinin Müslümanlardan yana kullandığı görülmektedir. Blue Book kayıtlarına göre 1878 sonrası Müslüman müdürler marifetiyle yönetilen Omorfo'da, örneğin 1887 yılında yaklaşık on yıldır bu görevde olan Ahmed Hacı Rasih müdür olarak bulunmaktaydı.² Müdürdan sonra İngiliz idaresinin taşradaki en önemli temsil merkezleri arasında bulunan tapu idaresinde de bir Rum yanında bir Müslüman görev almaktaydı. Örneğin 1907 yılında Omorfo Tapu Dairesi'nin Sorumlu Kâtibi Ahmed Remzi'ydi.³ Bu bağlamda, özellikle 1914 yılındaki ilhaka kadar Kıbrıslı Müslümanların Osmanlı Devleti'nin himayesi altında bulunmaları, Omorfo gibi Müslümanların azınlıkta olduğu yerleşimlerde büyük problemlerin

¹ "Kıbrıslı Türkler" kullanımı, Osmanlı Devleti ve İngiliz İdaresi döneminde "Müslüman cemaati" olarak tanımlanan grubu kastetmektedir. Çalışma boyunca, tarihi konteks içerisinde iki kullanım da tercih edilmiştir.

² *Cyprus Blue Book, Year 1887-1889* (Nicosia: Government Printing Office), 188.

³ *Cyprus Blue Book, Year 1887-1889* (Nicosia: Government Printing Office), 154.

yaşanmasını muhtemelen önlemiş; I. Dünya Savaşı'ndan sonra cemaatin yalnızlaşması ve İngilizlerin de bilhassa Evkaf idaresi konusundaki politikasını sertleştirmesi sonucunda Kıbrıs Müslümanlarının eski gücü de giderek zayıflamıştı.⁴

Osmanlı arşiv belgeleri ve İngiliz döneminin süreli yayınları olan The Cyprus Gazette, Blue Book gibi ana kaynaklardan elde edilen bilgilerle Müslümanların 19. yüzyılda Omorfo'daki varlıklarının ortaya konduğu bu çalışmada, cemaatin İngiliz idaresi dönemindeki demografik ve sosyo-ekonomik durumları da değerlendirilmiştir. Kıbrıs'ta toplumlararası çatışmaların zirveye çıktığı 1963'e giden süreçte cemaatin nüfus, din ve eğitim bakımından genel özelliklerine temas edilmiştir.

1. Omorfo Müslümanlarının Demografik Özellikleri

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethinden hemen sonra yapılan tahrir sayımlarına göre adanın idari taksimatında on iki kaza/nahiye esas kabul edilmiş, bu dönemde 81 haneden müteşekkil Omorfa⁵, Pendaya⁶ nahiyesine dahil edilmişti. 17. yüzyıl itibarıyla yapılan tahrir sayımlarında ise Omorfo ayrı bir nahiye olarak kayıtlara geçmişti.⁷ Aynı yüzyılda Omorfo bölgesine kayıtlı altı ayrı tımar toprağı sipahilere tevcih edilmiş⁸, bölge Osmanlı tımar sistemine dahil olarak takip eden yıllarda bu statüsünü sürdürmüştür.

19. yüzyıla gelindiğinde kasabadan ziyade hala bir köy hükmünde olan Omorfo, Osmanlı Devleti'nin resmî kayıtlarında da "karye" olarak yer bulmuştu. 1831 nüfus sayımına göre Omorfo köyünün erkekleri 375 Hristiyan⁹ ve 31 Müslüman'dan¹⁰ müteşekkil olup toplamda 406 kişiydi. Hristiyanların Omorfo kaza merkezindeki çoğunluğu, kazanın köylerinde de hâkim olmakla birlikte, Peristerona, Elye, Angolem, Kotrafa, Gaziveran gibi köyler Müslümanların çoğunlukta olduğu başlıca köyler arasındaydı.¹¹ Dolayısıyla Omorfo Müslümanlarının bu köylerle hem ekonomik hem de akrabalık ilişkileri bulunmaktaydı.

Omorfo köyünde Müslümanların yüzde 7'lik nüfus oranları, takip eden nüfus sayımlarında da benzer olup, nüfus sayımlarındaki yüzde 30'luk artışla 1840 yılında 40¹², 1842-1843 yılında ise 38 erkekten oluşan bir cemaat yapısı ortaya çıkmaktadır.¹³ Bu sayıya kadınlar da dahil edildiği zaman, 19. yüzyıl ortasında Omorfo Müslümanlarının 100 kişi dahi olmadığı ve toplamda 17 hanede ikamet ettikleri görülmektedir.¹⁴ Buna nazaran Omorfo Hristiyanları aynı dönemde 250 hanede 435 erkek nüfusa¹⁵, yani kadınlar ile birlikte yaklaşık 1.000 kişilik bir sayıya ulaşmaktaydı. İki cemaatin ortak özelliği ise toplamda 1.000 kişiyi aşan karye sakinlerinin tamamının "Omorfo Çiftliği" ahalisi olmasıydı.¹⁶

Omorfo Müslümanlarına ait nüfus kayıtlarının yakın bir bakışla ele alınması, küçük bir yerleşim yerindeki kalabalık Hristiyan nüfus içerisinde bulunan bu azınlık grubun ayrıntılarını daha anlamlı kılmaktadır. 1831, 1833, 1840 ve 1842-43 yıllarına ait Omorfo Müslüman cemaati mensupları listeleri arasında yapılan incelemede, yaklaşık 10 ismin devamlı olarak Omorfo'da ikamet ettiği görülmektedir.¹⁷ Bu

⁴ Dr. Fazıl Küçük, *Evkafın Kayıtsız Şartsız Toplum Devri-Teslimi, 56 Yıl Süren Kavga* (Lefkoşa: y.y., 1999), 3-4.

⁵ Osmanlı Devleti kaynaklarında "Omorfa" olarak yazılan bu yer, tanrıça Afrodite adanmış bir yer olmasından kaynaklı Rumca'da "güzel" anlamına gelen Morfo'dan hareketle "Omorfo" olarak telaffuz edilmektedir. Bu nedenle metnin geri kalanında "Omorfo" şeklinde kullanılacaktır.

⁶ Bugün Güzelyurt-Lefke yolu üzerindeki Yeşilyurt köyüdür.

⁷ Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 100-102, 429.

⁸ Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, 202-206.

⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Taşra Evrakı, Kıbrıs, Defterler [TŞR.KB.d]*, No. 43, 234-245.

¹⁰ BOA, *TŞR.KB.d*, No. 40, 109-110.

¹¹ Köylerin nüfus sayıları ile ilgili bkz. Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 205.

¹² BOA, *TŞR.KB.d*, No. 50, 396-397.

¹³ BOA, *TŞR.KB.d*, No. 54, 64-65.

¹⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Nüfus Defterleri [NFS.d]*, No. 3773, 9.

¹⁵ Omorfo reaya nüfusu, aslından ayrıldığı açık olan 1242 numarada kayıtlı defter ve esas defter olan 3767 numaralı defterden takip edilebilmektedir. Bkz. BOA, *NFS.d*, No. 1242; BOA, *NFS.d*, No. 3767, 1-26. 1840 tarihli farklı bir nüfus defterinde Omorfo Hristiyanları 444 kişi olarak kaydedilmiştir. BOA, *NFS.d*, No. 3761, 1-2.

¹⁶ BOA, *TŞR.KB.d*, No. 46, 416; BOA, *TŞR.KB.d*, No. 54, 64.

¹⁷ Örneğin 1831 sayımında ikinci sırada kayıtlı olan Sadık ve dördüncü sırada kayıtlı kardeşi Hasan 1840'da birinci ve ikinci sırada, 1842-43 sayımında ise yirmi ve yirmi ikinci sırada görülmektedir. 1831 yılında sekizinci, dokuzuncu ve onuncu sırada kayıtlı olan Mustafa bin Mehmed ve oğulları Rüstem ile Osman, 1840'da üç, dört ve beş, 1842-43 sayımında ise iki, üç ve dördüncü sırada kayıtlıdır. Bkz. Tablo 1. Listelerde süreklilik arz eden isimlerin tespiti çalışmanın devamında ortaya konacak olan 20. yüzyılda Omorfo'da yaşayan sımaların ailevi ilişkilerinin kurulabilmesinde önem arz etmektedir.

bilgi cemaatin neredeyse yarısının kısa süre zarfında hareketli bir yerleşme tercihinde bulunduğuna işaret eder. Nitekim hane sakinlerinin yüzde 50'sinin söz konusu tarihler arasında değişiklik arz ettiği, ancak nüfusun azalmaması dikkat çekicidir. Omorfo Müslümanları arasında kayıtlı olan, “Bafı”, “Lefkeli”, “Rusolyalı?”, “Kütahyalı” şahısların buraya gelerek yerleştiği, 1840 ve 1842-43 yıllarına ait kayıtlarda “gulam” (köle) sayısının da arttığı izlenmektedir. 1842-43 yılı kayıtlarında cemaat içerisinde 5 gulam kaydedilmiştir. Bunlardan ikisi Kütahyalı olarak kaydedilen ve muhtemelen 1830'lı yılların sonunda Omorfo'ya yerleşen Veli oğlu Yusuf'a; 1'i Omorfo'da mustahfız olan Mustafa oğlu Hacı Ali'ye; 1'i imam Mehmed Sadık'a ve diğeri de Osman oğlu Mehmed'e tabiydi.¹⁸ Nüfus kayıtları arasında dikkat çeken bir husus ise 1840 yılı sayımında, önceki sayımlarda izlerine rastlanmayan birden fazla mühtedinin de Omorfo Müslümanları arasında yer almasıdır.¹⁹ (Bkz. Tablo 1) 19. yüzyıl boyunca Kıbrıs Hristiyanlarının toplumsal, dinî, şahsî ve ekonomik sebeplerden, en çok da yaşam çevrelerinden etkilenme dolayısıyla ihtida ettikleri bilinmektedir.²⁰ Omorfo Hristiyanlarından bazı kimseler de din değiştirerek Müslüman olmayı tercih etmiştir.

Tablo 1: Omorfo Müslüman Cemaatine Ait Nüfus Kayıtları.

1831 Sayımı			1840 Sayımı		1842-43 Sayımı	
Sıra	İsim	Yaş	İsim	Yaş	İsim	Yaş
1	Mustafa Bin Hüseyin	-	Sadık Efendi Bin Mustafa (İmam)	25	Hüseyin Bin Mehmed (Kethüdâ)	28
2	Oğlu Sadık	13	Karındaşı Hasan (Müezzin)	40	Ciğala Mustafa Bin Mehmed	60
3	Diğer Oğlu Mehmed	12	Ciğala Mustafa Bin Mehmed (Rençber)	60	Oğlu Rüstem	25
4	Diğer Oğlu Hasan	35	Oğlu Rüstem	23	Diğer Oğlu Osman	13
5	Mehmed Bin Mehmed	-	Diğer Oğlu Osman	13	Hacı Ali Bin Mustafa	50
6	Oğlu Hüseyin		Hüseyin Bin Mustafa (Mustahfız-Terzi)	70	Oğlu Rüstem	5
7	Diğer Oğlu Ahmed	3	Oğlu Mustafa	28	Gulamı Selim	17
8	Mustafa Bin Mehmed (Sipahi)	-	Derviş Hasan (Mühtedi-Irgad)	60	Yusuf Bin Veli	52
9	Oğlu Rüstem	9	Mehmed Bin Hüseyin (Kasap)	40	Gulamı Selim	17
10	Diğer Oğlu Osman	2	Oğlu Hüseyin	6	Diğer Gulamı Mirhan	18
11	Hüseyin Bin Mustafa	-	Diğer Oğlu Hasan	3	Mustafa Bin Mehmed	23
12	Oğlu Mustafa (Sipahi)	25	Diğer Oğlu Mustafa	1	Karındaşı Hüseyin	13
13	Hüseyin Bin Abdullah	30	Mehmed Bin Mustafa	70	Derviş Hasan Bin Abdullah	65
14	Oğlu Mehmed	4	Mehmed Bin Hüseyin	60	Mehmed Bin Hüseyin	40
15	Ahmed Bin Veli	30	Osman Bin Mehmed (Irgad)	40	Oğlu Hüseyin	10
16	Mehmed Bin Hüseyin	30	Osman Bin Veleddin (Topçu)	30	Diğer Oğlu Hasan	8
17	Mehmed Bin Mustafa	-	Oğlu Mustafa	1	Diğer Oğlu Mustafa	5
18	Osman Bin Mehmed	32	Ahmed Bin Hacı Ahmed	3	Diğer Oğlu İbrahim	3
19	Osman Bin Ahmed	35	Osman Bin Munla	30	Diğer Oğlu Halil	1
20	Mehmed Bin Ahmed	25	Oğlu Hüseyin	12	Hasan Bin Mustafa	45
21	Ahmed Bin Mehmed	40	Mehmed Bin Hüseyin (Lefkevi)	13	Yetim Ahmed Bin Hacı Ahmed	2
22	Oğlu Mustafa	7	Hüseyin Bin Ahmed	10	Mehmed Sadık Bin Mustafa	35
23	Ali Bin Mustafa	33	Mustafa Bin Mehmed (Redif)	20	Oğlu Mehmed	1
24	Osman Bin Hasan	30	Mehmed Bin Mustafa (Redif-i Bahri)	20	Mehmed Bin Hüseyin	37
25	Oğlu Hüseyin	3	Mustafa Bin Kara Osman (Topçu)	30	Karındaşı Mustafa	27
26	Yetim Ali Bin Mustafa	10	Yusuf Kütahyalı (Irgad)	44	Ahmed Bin Mehmed Kethüdâ	15
27	Mustafa Bin Osman	25	Gulamı Selim	16	Karındaşı Sadık	7

¹⁸ Nüfus kayıtlarında kölelerin birlikte yaşadığı hane sahipleri takip edilebilmektedir. BOA, *TŞR.KB.d*, No. 50, 396-397.

¹⁹ BOA, *TŞR.KB.d*, No. 50, 396-397.

²⁰ Güven Dinc, “Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878)”, *Bilig* 84 (2018), 265.

28	Oğlu Osman	2	Hacı Ali Bin Mustafa (Rençber-Mustahfız)	45	Garib Osman Bin Veli	45
29	Hasan Bin Abdullah	-	Oğlu Rüstem	2	Oğlu Mustafa	5
30	Ahmed Bin Abdullah	40	Gulamı Selim Bin Abdullah	15	Diğer Oğlu Hasan	1
31	Ama Mehmed Bin Mustafa	-	Mehmed Bin Uzun Hüseyin (Irgad)	30	Osman Bin Mehmed	47
32	-	-	Karındaşı Mustafa (Redif)	20	Mustafa Bin Hasan	18
33	-	-	Hüseyin Bin Mehmed Kethüdâ (Mustahfız)	16	Ama Mehmed Bin Hüseyin	70
34	-	-	Karındaşı Ahmed	13	Ama Mehmed Bin Mustafa	65
35	-	-	Diğer Karındaşı Sadık	5	Osman Bin Hasan	45
36	-	-	Ali Bin Osman (Bafı)	25	Oğlu Hüseyin	12
37	-	-	Hurşid (Mühtedi)	28	Yetim Ahmed Bin Hacı Ahmed	8
38	-	-	Yusuf (Mühtedi)	40	Gulam Mirhan	18
39	-	-	Oğlu Hüseyin	8	Gulam Selim	17
40	-	-	Yusuf Bin Hüseyin (Redif-i Bahri)	24	-	-

Nüfus kayıtları, Omorfo Müslüman cemaati arasında merkezi otoriteyi temsil eden bazı görevlilerin de burada sakin olduğunu, hatta belki de söz konusu bu görevleri sebebiyle Omorfo'da ikamet ettiklerine işaret etmektedir. Topçu, mustahfız, redif gibi askerî görevliler yanında "kethüdâ", "kâhya", "sipahi" unvanına sahip birkaç isim, Omorfo bölgesinin mülkî idaresinden sorumlu olmalıydı. Ayrıca, başta Omorfo Çiftliği olmak üzere, iltizam usulüyle işletilen civardaki çiftliklerden sorumlu isimlerin de bu kayıtlar arasında yer alması mümkündür. 1840 yılında, tam da bu vasıfla karye dışından bazı kimselerin vakıf katibi gibi görevlerle Omorfo Çiftliği'ne tayin edildiğinden şikayet eden Omorfolu Papaz Ligor'un aktardığı bilgiler bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Papaz Ligor, Omorfo'ya dışarıdan gelen bu kimselerin bölgeye ve ahaliye yabancı olmaları sebebiyle reayaya zulmettiklerini iddia etmiştir.²¹

İngiliz idaresinin yaptığı sayıma göre, Omorfo nüfusunda 19. yüzyılın ortasına nazaran yüzyılın sonunda bir buçuk kata yakın bir artış yaşanmıştır. 1882 yılında yirmi yaşın üzerindeki erkeklerin toplamı 549, bunlar içerisinde Omorfo Müslümanları ise 37 kişiydi.²² Çocuklar ve kadınların da dahil edilmesiyle Müslüman cemaatin toplam nüfusu neredeyse 150'ye yakındı. Cemaatin nüfusu artsa da Hristiyanlar karşısındaki nüfus oranı azalma seyrindeydi. İngiliz dönemi nüfus sayımlarından derlenen bilgilere göre Omorfo Müslümanlarının toplam sayısı 1901'de 114, 1911'de 142, 1921'de 165, 1931'de 130, 1946'da 179 ve 1960'ta 123 kişiydi. Söz konusu rakamların Omorfo Hristiyan cemaatine oranı 1901'de yüzde 4 iken 1960'ta yüzde 1,8'e düşmüştü.²³

2. Omorfo'da Emlâk ve Ekonomi

Omorfo sakinlerinin sahip olduğu emlak ve bunların toplam değeri hakkında bilgiler 1832 yılında başlanıp 1833'de tamamlanan Kıbrıs Adası emlak ve arazi tahriri kayıtlarından öğrenilmektedir.²⁴ Tahrir, Kıbrıs ahalisinin ödeyeceği vergilerin düzenlenmesi arifesinde, ada halkının ekonomik durumlarının tespit edilmesi amacıyla II. Mahmut tarafından yaptırılmıştı. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin erken tarihli emlak tahriri örneğini teşkil eden bu girişim sonucunda hazırlanan defterlerde, Müslüman ve gayrimüslim tebaanın mülkiyetinde bulunan mallar listelenmişti.²⁵

²¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS.MA.e]*, No. 846, Gömlek No. 17.

²² *The Cyprus Gazette*, "The Municipal Councils Ordinance" (No. 119, 8 Aralık 1883), 355.

²³ PRIO Cyprus Centre, "Morphou", (Erişim: 6 Haziran 2023).

²⁴ Söz konusu tahrir birçok eserde "temettuat" olarak tanımlanmakta ve isimlendirilmekteyse de, bu tahririn emlak ve arazi tahriri olduğu, temettuat isminin kullanılmaması gerektiği açıktır.

²⁵ Teşrifatî-i Esbâk Esad Bey tarafından yürütülen emlak ve arazi tahriri süreci ile gerekçeleri hakkında bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayun [HAT]*, No. 599, Gömlek No. 29333-i; BOA, *HAT*, No. 644, Gömlek No. 31547.

2.1. Müslüman Cemaatinin İktisadi Durumu

19. yüzyılın ilk yarısında Omorfo'da, Hristiyanlara nazaran yüzde 7'lik bir nüfus oranına sahip olan Müslümanların, bireysel bazda Hristiyan Omorfolularla benzer ekonomik durumda olduklarını yansıtan tahrir kayıtlarına göre, nüfusun yüzde 73'ünü teşkil eden Hristiyanlara ait emlakın toplam değeri 143.469 kuruşa ulaşmaktaydı. Müslümanlara ait olarak kaydedilen emlakın toplam kıymeti ise 112.383'tü. İlk bakışta yüzde 7'lik bir nüfusun toplam emlak kıymetinin yüzde 43'üne sahip olduğu yanılığını yaratan bu durum, kayıtların ayrıntılı incelenmesi sonucunda farklı bir manzara olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Müslüman cemaatine ait olduğu gösterilen 129.691 kuruşluk emlak içerisinde 112.383 kuruş değerindeki emlakın, yani cemaat toplamının çok büyük bir miktarının sadece iki çiftliğe kayıtlı olduğu görülmektedir.²⁶ Derviş Efendi Çiftliği ile Arif Bey ve Said Efendi'ye ait diğer bir çiftlik olarak kayda geçirilen bu emlakın sahiplerinin Omorfo sakini olmadığı, İstanbul'da ikamet ettikleri ve söz konusu çiftliklerin de iltizam usulüyle işletildiği bilgisi kayıtlarda yer alan diğer ayrıntılardır.

Sahip olunan emlakın toplam kıymetleri hususunda yukarıda izah edilen durumun benzeri, bölgede kayıtlı arazi miktarları konusunda da karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Nitekim 3.145 dönüm olarak hesap ettiğimiz Müslüman cemaatine ait arazi karşısında Hristiyanlara ait arazi toplamı 5.092 dönümdür.²⁸ Bu rakamlar nüfus oranlarıyla mukayese edildiğinde yine yüzde 7'lik bir nüfusa sahip Müslümanlar elinde bölgedeki arazilerin yüzde 38'inin bulunması anlamına gelmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Müslümanların sahip olduğu bu arazilerin kahir ekseriyeti (toplamda 2.691 dönüm olarak hesaplanmıştır) söz konusu iki çiftliğe aitti.

Tablo 2: Omorfo Müslüman Cemaatine Ait Emlak Tahriri Kayıtları.

İsim - Baba İsmi	Toplam Emlak Kıymeti (Krş.)	Hane/Oda	Evsât Tarla (Dönüm)	Âlâ Tarla (Dönüm)	Hasıllık (Dönüm)	Zeytin Ağacı	Ednâ Boya Tarlası (Evlek)	Boş Boya Tarlası (Evlek)	Âlâ Boya Tarlası (Evlek)	Penbe Tarlası (Dönüm)	Mamur Tarla (Dönüm)	Boş Tarla (Dönüm)	Harman	Öküz Çift	Keçi / Ağnam	Hergele / İnek
Mehmed Kâhya veled-i Mehmed	2.990	3	70	-	-	2	3	-	1	-	-	-	-	1	100	-
Müezzın Mustafa veled-i Hüseyin	2.297	4	70	-	0,5	-	1	0,5	1	0,5	-	-	-	1	30	-
Emetullah bint-i Osman	40	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Müezzın Hasan veled-i Mustafa	1.980	2	60	-	0,5	-	2	-	2	0,5	-	-	-	1	10	-
Zevcesinin Malı	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hüseyin veled-i Mustafa Fesno?	1.585	3	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Mustafa veled-i Osman	75	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahmed veled-i Mehmed	1.787	2	60	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	1	-	-
Ahmed veled-i Veli	627	2	-	4	1	12	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Hüseyin Oğlu Mehmed	75	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ama Mehmed veled-i Mustafa	90	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emetullah bint-i Hasan	30	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mehmed veled-i Hüseyin Zevcesi	45	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mühtedi Emin	30	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

²⁶ Omorfo Kazası sınırlarında bunun gibi bazı çiftlikler daha mevcuttu. İlgili tahrirde Omorfo Kazası sınırları içerisinde olup sahipleri İstanbul'da ikamet eden tüm çiftliklerin emlak değeri 126.983 kuruş olarak gösterilmişti. Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Nezareti, Varıdat, Temettuat Defterleri [ML.VRD.TMT.d]*, No. 16152, 243.

²⁷ Burada vereceğimiz toplam arazi miktarları, aynı kaynağa istinaden hazırlanan bir eserde küçük farklılıklar içermektedir. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)* (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2000), 161, 191. Ancak literatürdeki bilgiyi nakletmek yerine, emlak tahriri üzerinde yeniden ve daha ayrıntılı bir inceleme yapmayı tercih ettik.

²⁸ Hristiyanlara ait emlak kayıtlarından hesaplanmıştır. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, No. 16152, 178-183.

Osman veled-i Mehmed Zevcesinin	90	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osman veled-i Hasan	45	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lefkeli Hüseyin Zevcesinin	50	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aişe bint-i Mehmed	60	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mustafa veled-i Mehmed	40	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mustafa veled-i Mehmed Çiğala	865	2	4	-	-	5	2	-	4	-	-	-	-	-	20	-
Ali veled-i Mustafa	2.260	1	58	-	-	4	2	-	2	-	-	-	-	1	40	-
Mühtedi Derviş Hasan	2.240	2	62	-	-	6	2	-	2	-	-	-	-	1	20	-
Derviş Efendi Çiftliği	28.284	16	300	-	-	70	-	-	4	30	-	400	1	13	208	30
Arif Bey ve Said Efendi Çiftliği	84.100	14	800	-	10	30	-	-	-	150	500	500	4	14	450	-

Omorfo Müslümanlarına ait emlak bilgileri incelendiğinde mülk sahibi olan beş kadın hariç tutulursa, on sekiz şahsın ki bunlar hane reisleri olmalıdır, belirli bir miktar emlakı olduğu görülmektedir.²⁹ Bunların yarısı sadece ikamet ettikleri hanenin mülkiyetine sahipken herhangi bir araziye sahip olmadıkları, bu anlamda bölgedeki diğer arazilerde çalıştıkları veya farklı iş kollarından geçimlerini temin ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim nüfus kayıtlarında söz konusu bu küçük cemaat içerisinde bir kişinin kasaplık yaptığı, diğerlerinin ise ırgatlık veya rençberlikle meşgul olduğu açıktır. Diğer dokuz emlak sahibinin ise evleri haricinde belirli bir miktar tarlaya sahip oldukları, hemen hemen hepsinin bu tarlaların küçük de olsa bir kısmını kök boya üretimine ayırdığı görülmektedir. (Bkz. Tablo 2) Kârı yüksek olması sebebiyle her arazi sahibinin bir miktar toprağını kök boya ekimine tahsis ettiği anlaşılmakta, Omorfo'nun Hristiyan sakinlerinin de bu yolu tercih ettiği bilinmektedir.³⁰ Müslümanlara nazaran daha çok hayvancılık işleriyle meşgul olan Omorfo Hristiyanları, sahip oldukları zeytin, dut, incir, badem ve harnup ağaçları itibariyle meyve üretiminden de kazanç elde etmekteydi.³¹ Müslüman komşularının aksine ırgatlık ve rençberlik haricinde çobanlık, terzilik, dülgerlik, pabuşçuluk, kemanecilik ve kiracılık gibi farklı dallarda da ekonomik faaliyetlerini sürdüren Omorfo Hristiyanları³² arasında da Müslümanlarda olduğu gibi kadın mülk sahipleri dikkat çekmekteydi.

Arazi sahibi olan Omorfolu Müslümanlar içinde kayıtlara göre en varlıklı isimler "kâhya" sıfatına sahip olup birinci sırada yer alan Mehmed, ikinci ve üçüncü sırada bulunup müezzin oldukları belirtilen Mustafa ve Hasan'dı. Ayrıca mühtedi olduğu belirtilen Derviş Hasan'ın da hatırı sayılır bir emlakı mevcuttu. Bu anlamda Omorfo'daki vakıf ve çiftliklerde idari sorumluluğu bulunanlar ile dini görevi sebebiyle ikamet eden isimlerin, yukarıda da belirtildiği üzere Omorfo'nun daimi sakinlerine dönüştüğü, bu sayede zaman içerisinde mülklerinin de çoğaldığı ifade edilebilir.

2.2. Omorfo Çiftlikleri

Omorfo Karyesi, sakinleriyle birlikte kendi başına bir vakıf çiftlik statüsündeydi. III. Murad ile Safiye Sultan'ın kızı olan Ayşe Sultan ve zevci Gazi İbrahim Paşa'nın ismiyle anılan vakfa bağlı olan Omorfo Çiftliği, Haremeyn evkâfına bağlı bir mukataa olarak yönetilmekte, yıllık 20.000 kuruş geliri bulunmaktaydı. İçerisinde sakin ahalî ve reaya ile birlikte anılan Omorfo Çiftliği'nden sadece cizye vergisi alınır, yıllık 20.000 kuruşun ödenmesi haricinde tebaadan sair vergi toplanmaz, ahalî tekâlif-i şakkadan muaf olurdu.³³ 19. yüzyılda üç ayrı hisseli bir mukataaya dönüşen ve mâlikâne usulüyle işletildiği anlaşılan Omorfo Çiftliği,

²⁹ BOA, *TŞR.KB.d*, No. 50, 396-397.

³⁰ Adada kök boya üretimi, kökeni 18. yüzyıla kadar dayanan ve Omorfo haricinde Mağusa ve Tuzla kazalarında da görülen bir zirai faaliyetti. Nitekim, kök boya bitkisinden elde edilen kırmızı boya önemli bir ihracat ürünüydü. Ali Efdal Özkul, "Lefkoşa Şeriyeye Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Akdeniz Ticaretinde Kıbrıs Adasının Önemi", *Journal of Cyprus Studies* 39 (2010), 46-47.

³¹ Bkz., BOA, *ML.VRD.TMT.d*, No. 16152, 178-183.

³² BOA, *TŞR.KB.d*, No. 46, 416-430.

³³ BOA, *TS.MA.e*, No. 643, Gömlek No. 55. 17. yüzyıl başında ilgili vakfın Omorfo Çiftliği'nden elde ettiği yıllık gelir 160.000 akçeydi. Fatma Şensoy, "Kıbrıs Sicillerinden Kadınların Kurduğu Vakıf Örnekleri", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 2/4 (Şubat 2019), 67.

genellikle sarayda görevli üst düzey devlet adamlarına tahsis edilmekteydi. II. Mahmud'un 1811 yılına ait bir beratında, Omorfo Çiftliği'nin üçte bir hissesinin Enderun-ı Hümayun İkinci Katibi Kıbrıslı Seyyid Mehmed Emin bin Seyyid Osman'a mâlikâne olarak verildiği görülmektedir.³⁴ Meşhur Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın amcası olan söz konusu bu zatın³⁵, sahip olduğu mâlikâne hissesi ilerleyen yıllarda sadrazamın tasarrufuna geçmiş, onun ölümüyle kızına devredilmişti. Söz konusu bu hisse daha sonra Hacı Mehmed Paşa isimli bir zata satılmış ve onun ölümünden sonra oğluna devrolmuştu. Nitekim Kıbrıs'ın İngiltere idaresinde olduğu yıllara tesadüf eden 1882 yılında, çiftliğin üçte bir hissesi hala Hacı Mehmed Paşazâde Ahmed Fehmi Bey tasarrufunda bulunmaktaydı.³⁶ Omorfo Çiftliği'nin üçte bir diğer hissesi ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Cidde Valisi Mehmed Hasib Paşa tarafından mâlikâne olarak işletilmekteydi. 1848 yılında paşanın ölümüyle hissesi kızı Nefise Fahriye Hanım'ın tasarrufuna geçmişti.³⁷ Çiftlik hisselerini mâlikâne olarak elinde tutan bu şahısların Omorfo ile hiçbir bağlantıları bulunmamakta, Haremeyn evkâfına bağlı olan çiftlik, Kıbrıs'taki Osmanlı idaresi tarafından yerinde iltizama verilerek işletilmekteydi. Bu çerçevede yıllık geliri devlet hazinesine aktarılan çiftliğin sahipleri de ödemelerini devletten almaktaydı.

Kendi ismiyle anılan çiftlik haricinde Omorfo sınırları dahilinde iki büyük çiftlik daha bulunmaktaydı. Emlâk tahriri kayıtlarına göre bunlardan biri Derviş Efendi Çiftliği diğeri ise Arif ve Said isimli iki şahsın müşterek mülkiyetinde bulunan diğer bir çiftlikti. Tahrir kayıtlarında İstanbul'da ikamet ettikleri açıkça ifade edilen çiftlik sahipleri de Kıbrıs'taki Osmanlı mülkî amirleri vasıtasıyla çiftliklerini mültezimlere vermekteydi. Müslüman emlâkı arasında yer alıp Omorfo'daki arazilerin önemli bir kısmını barındıran bu çiftliklerin İstanbul'da oturan bir takım önde gelen isimlere gelir sağladığı açıkken, bölgedeki Müslüman ahalinin sosyo-ekonomik durumlarına da doğrudan tesir etmediği bilinmektedir. Nitekim Müslüman emlâkı arasında sayılsalar dahi, iltizamla işletilen, Kıbrıs'taki zengin ve etkili mültezimlerin kontrolü altında bulunan bu çiftlikler, genellikle Kıbrıs Kilisesi çevrelerinin ve bazı Rum mültezimlerin elinde bulunmaktaydı. Tam da bu hususta, kullandığı kaynaklar itibarıyla ilgi çekici bir çalışmaya imza atan Kiprianos D. Louis, "*Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839): O Georgakis Markantonis Kai Ta Tsiflikia Morfou Kai Dervis Efendi/Kıbrıs'ta Ekonomik İlişki Formları (1817-1839): Yorgakis Markantonis ve Omorfo ve Dervis Efendi Çiftlikleri*"³⁸ isimli eserde, Omorfo ve Derviş Efendi çiftliğinin bir Rum mültezim tarafından işletilmesi örneğini tafsilatlandırmaktadır. Çalışmaya göre, 1831-1832 yılları arasında bir yıl süreyle Omorfo Çiftliği, 1833-1836 yılları arasında ise dört yıl boyunca Derviş Efendi Çiftliği Yorgakis Markantonis³⁹ isimli mültezim tarafından işletilmiştir.⁴⁰

Derviş Efendi Çiftliği Omorfo'nun hemen dışında Lefke Yolu ile sahil şeridi arasında bulunmaktaydı. Öyle ki Markantonis'in muhasebe kayıtlarına göre bu çiftlik Nikita (Güneşköy), Prastio (Aydıncöy), Syrgianochori (Yayla) köylerine komşuydu.⁴¹ Çiftliğe ait araziler zaman zaman komşu köy ahalisine icar ediliyor, komşu köylerden ve Omorfo'dan ırgatlar bu çiftlikte çalışıyor, bunun haricinde kendi içerisindeki üretim çok yönlü olarak Omorfo ahalisinin ekonomik faaliyetlerine tesir etmeden devam ediyordu.⁴²

Kiprianos D. Louis'in muhasebe işlemleri üzerinde yaptığı hesaba göre, 1835 yılında çiftliğin kullanımında olan arazi miktarı 2.230 dönümdü. 1832/1833 yılına ait emlâk tahririnde ise çiftliğin mülk

³⁴ BOA, *TS.MA.e*, No. 721, Gömlek No. 1.

³⁵ Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Omorfo Çiftliği'nin mâlikâne hissesine sahip olan aynı isimdeki amcası sayesinde saraya girmişti. Kemal Çiçek, "Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/463.

³⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti, Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti [HR.UHM]*, No. 228, Gömlek No. 58.

³⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf, Berat [EV.BRT]*, No. 86, Gömlek No. 24.

³⁸ Kiprianos D. Louis, *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839): O Georgakis Markantonis Kai Ta Tsiflikia Morfou Kai Dervis Efendi*, (Lefkosia: 2006). Bu eserden haberdar olmamızı sağlayan ve bize ulaştıran kıymetli hocam Evangelia Balta'ya minnettarım.

³⁹ Markantonis, aslen Larnakalı olup, kayınpederi Hacı Andonyo'nun destekleriyle hem Kıbrıs Rum Kilisesi'yle hem de Kıbrıs'taki Osmanlı mülkî amirleriyle iyi ilişkiler tesis etmiş, Kilise adına cemaat vergilerinin toplanması başta olmak üzere çeşitli gelirlerin toplanması hususunda resmî tahsildar olarak hizmet etmişti. Sermaye biriktirerek zaman içinde Lefkoşa'ya yerleşen ve mültezimliğe başlayan Markantonis, ada çapında bazı mukataaların ve çiftliklerin iltizamına talip olarak büyük bir işletmeciyeye dönüşmüştü. Louis, *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839)*, 85-87.

⁴⁰ Derviş Efendi çiftliğini tek başına işleten Markantonis, Omorfo Çiftliği iltizamını kayınpederi Hacı Andonyo ile müştereken üstlenmişti. Louis, *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839)*, 368-369.

⁴¹ Louis, *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839)*, 432.

⁴² Louis, *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839)*, 421-422

arazileri 750 dönüme ancak ulaşmaktaydı.⁴³ İki bilgi arasındaki büyük fark, çiftlik faaliyetinin mülk arazileri dışında, kiralama usulüyle çiftlik sahası dışına taşıdığını göstermektedir. 23.100 kuruş yıllık iltizam bedeli ödenen Derviş Efendi Çiftliği⁴⁴, 20.000 kuruş yıllık gelire sahip olduğunu bildiğimiz Omorfo Çiftliği ile neredeyse aynı büyüklükte bir işletmeydi. Emlâk tahririnde sahip olduğu mülk kıymeti itibarıyla Derviş Efendi çiftliğinin üç katı büyüklüğünde bir çiftlik olduğu görülen Arif Bey ve Said Efendi'ye ait çiftlik hakkında ise ayrıntılı bilgilere sahip değiliz.

Yıllık gelirleri veya iltizam bedelleri Kıbrıs'taki Osmanlı idaresi marifetiyle İstanbul'a aktarılan bu çiftlikler, bölgeyle irtibatı olmayan ve İstanbul'da ikamet eden kimselerin mülkiyetindeydi. Dolayısıyla hak sahipleri çiftliklerinden elde edecekleri geliri Osmanlı Devleti'nden almaktaydı. 1878 yılında ada idaresinin İngilizlere devredilmesi üzerine, söz konusu bu işlemler İngiliz idaresi tarafından yürütülmeye başlanmış, İstanbul'daki İngiltere Sefareti aracılığıyla çiftlik sahipleri ödemelerini almaya devam etmişti. Omorfo'daki ismi anılan çiftlikler hakkında bir bilgiye erişemesek de, bölgedeki en önemli çiftlikler arasında bulunan Petra (Taşköy)⁴⁵ Çiftliği sahibi Ayşe Nafia Hanım'ın girişimleriyle, İngiliz idaresi tarafından kendisine bir takım ödemeler yapıldığı arşiv evrakından takip edilebilmektedir.⁴⁶

3. Omorfo Müslüman Kurumları

Az sayıda mensubu bulunan Omorfo Müslüman cemaatinin sahip olduğu kurumlar mütevazı bir cami ile tek sınıflı bir ibtidâî mektebinden ibaretti. Kendi ismiyle anılan bir vakfa sahip olan Omorfo Camii, günümüzde Güzelyurt Fatih Camii'nin bulunduğu yerde, vakfa ait küçük arazi içerisinde yer almaktaydı. Vakfın kaza sınırları içerisinde gelir elde ettiği ayrıca bir arazisi daha vardı ki 1832/1833 tarihli emlak tahririnde buranın kıymeti 580 kuruş olarak kaydedilmişti.⁴⁷ 19. yüzyılın ortasında söz konusu camide bir imam ve bir müezzin görev yapmakta, görevli maaşları, vakfın ilgili arazisinden ve sahip olduğu az sayıdaki zeytin ağacından elde edilen zeytinyağı gelirinden karşılanmaktaydı.⁴⁸

1878 itibarıyla başlayan İngiliz idaresi zamanında da kullanılmaya devam eden Omorfo Camii, toplumlar arası gerilimin görünür olduğu 1950'li ve 1960'lı yıllarda bakımsız kalmış (Bkz. Görsel 1), buraya daimi olarak imam veya müezzin tayin edilememiştir. Döneme şahitlik edenlerin aktardığına göre bu süreçte sadece Ramazan aylarında Omorfo'ya en yakın Türk köyü olan Gaziveran'dan gönderilen din adamları camide imamlık yapmıştır.⁴⁹ 1970'li yıllarda artık kullanılamaz hale gelen Omorfo Camii, yeni göçmenlerin ihtiyaçları da gözetilerek yıkılmış ve yerine dönemin Suudi Arabistan Kralı Halid b. Abdülaziz el-Suud'un maddi desteğiyle bugünkü cami inşa edilmiştir.⁵⁰

⁴³ 750 dönüm içerisinde 400 dönüm tarlanın boş (hali) olarak kaydedildiği dikkat çekmektedir. Bunun dışında ekim yapılan 300 dönümlük tarla, 1 dönüm kök boya, 30 dönüm pamuk tarlası ve 70 adet zeytin ağacının ekili olduğu arazi bulunmaktaydı. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, No. 16152, 177.

⁴⁴ Louis, *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kypro (1817-1839)*, 408.

⁴⁵ Omorfo ve Lefke sınırında bulunan Taşköy, eski Lefke-Lefkoşa anayolu üzerinde bulunmaktadır.

⁴⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti, Tahrirat [HR.TH]*, No. 200, Gömlek No. 88; BOA, *HR.TH*, No. 297, Gömlek No. 52; BOA, *HR.TH*, No. 322, Gömlek No. 24.

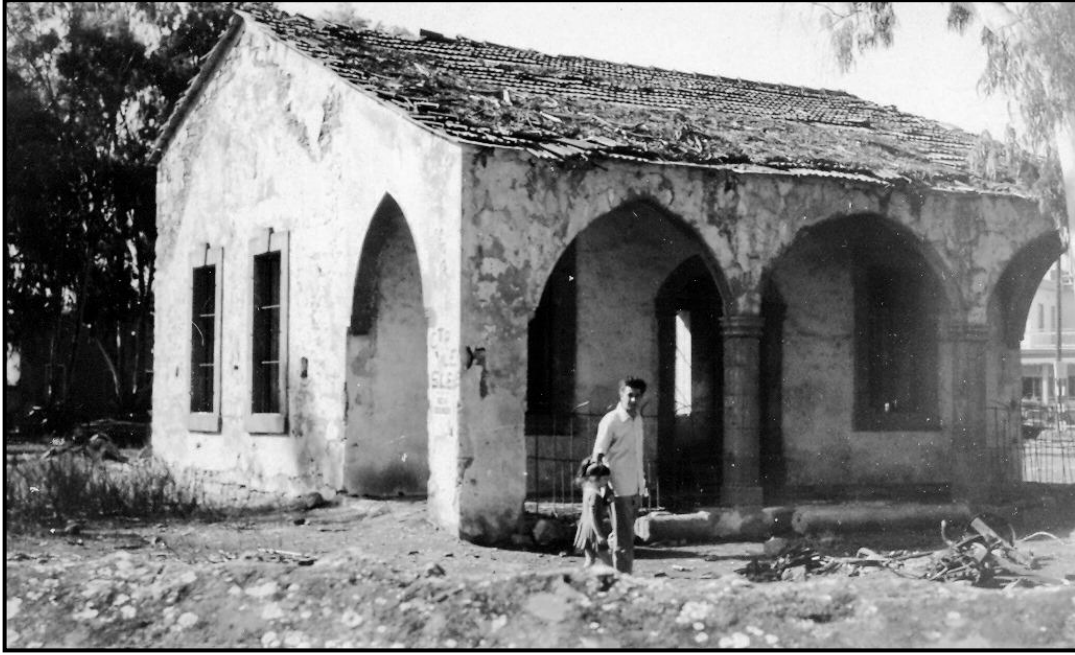
⁴⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, No. 16152, 243.

⁴⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri [EV.d]*, No. 14166, 10.

⁴⁹ 9.11.2021 tarihinde Mehmet Akerson ile yapılan mülakat.

⁵⁰ 1.11.2021 tarihinde Tuncer H. Bağışkan ile yapılan mülakat.

Görsel 1. 1976 yılında Omorfo Camii.⁵¹

Tarihi Omorfo Camii'nin içinde bulunan arsa, 20. yüzyıl ortalarına kadar Omorfo Müslüman cemaati tarafından mezarlık olarak da kullanılmıştı. İngiliz idaresi başlarında her iki cemaate de tahsis edilen yeni mezar alanları sonrasında⁵², Omorfo Kazası idari merkezine komşu olan bu alandaki mezarlık da tarihe karışmıştı. Öyle ki 1960'lı yıllarda Omorfo sakini olan Christalla Kart ve Mehmet Akerson'dan alınan sözlü bilgilerde de bu tarihlerde cami etrafında herhangi bir mezarlık bulunmadığı bilgisi teyit edilmiştir.⁵³

Omorfo Camii'nin üzerinde bulunduğu vakıf arazisi mezarlık haricinde Müslüman cemaatinin eğitim kurumuna da ev sahipliği yapmıştı. Bugün hala ayakta olan ve üzerindeki kitabeden 1921 yılında inşa edildiği veya tamir edildiği anlaşılan bina (Bkz. Görsel 2), Omorfo İbtidai Mektebi'ne aitti. Arşiv evrakına göre Omorfo'ya ilk ibtidâi mektebi muallimi 1874 yılında tayin edilmişti. Ahalinin talebi doğrultusunda Osmanlı Maarif Nezareti tarafından yapılan görevlendirmeye Muallim Mustafa Efendi Omorfo'da göreve başlamıştı.⁵⁴ İngiliz İdaresi zamanında, Evkaf marifetiyle Lefkoşa'dan gönderilen muallimlerle eğitime devam eden Omorfo Mektebi⁵⁵, öğrencilerin azlığı sebebiyle tek odada birden fazla sınıfın bulunduğu bir sistemle çalıştırılmıştı. Burada muallim olan Hafız Yusuf Hasan'ın aktardığına göre, 1912 yılında okulda birinci, dördüncü ve mülazım sınıfına kayıtlı, 13 erkek ve 4 kız olmak üzere toplam 17 talebe bulunmaktaydı.⁵⁶ Omorfo ahali tarafından oluşturulan komisyon, mektebin işlemlerini yürütmekle vazifeliydi. Omorfo Muhtarı, Mekteb Komisyonu Reisi Mulla Mehmed Sadık, aza Hasan Sadık Efendi ve diğer aza Osman Ahmed Ağa'dan oluşan komisyon, 1914 yılında mektep binasında önemli bir tamirat yaptırtmış, masraflar Mekâtib-i Osmaniye Müfettişliği tarafından karşılanmıştı.⁵⁷

⁵¹ Şahsi arşivinde yer alan bu fotoğrafı bizimle paylaşan KKTC Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Eski Müdürü Tuncer H. Bağışkan'a teşekkür ederim.

⁵² İngiliz idaresi hem Müslüman hem de Hristiyan cemaatine kasabanın dışında yeni mezar yerleri tahsis etmişti. Müslüman mezarlığı Kyra (Mevlevi) köyü yolu üzerinde, Hristiyan mezarlığı ise Zodya (Bostancı) köyü yolu üzerindeydi. Müslüman mezarlığı hala yerinde olup 1980'lere kadar buraya defin yapılmaya devam edilmiştir. Hristiyan mezarlığının yeri bugün eski İtfaiye Dairesi araç park alanı olarak kullanılmaktadır.

⁵³ 5.11.2021 tarihinde Christalla Kart ile yapılan mülakat; 9.11.2021 tarihinde Mehmet Akerson ile yapılan mülakat.

⁵⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi [MF.MKT]*, No. 17, Gömlek No. 190.

⁵⁵ Örneğin 1896-1899 yıllarında Tahir Vehbi Rüstem Omorfo muallimiydi. *The Cyprus Gazette*, "Statement of Grants to Moslem Elementary Schools for the School-Year 1896-97" (No. 580, 21 Ocak 1898), 3545; *The Cyprus Gazette*, "The Education Law" (No. 610, 9 Aralık 1898), 3757. 1912 yılında Muallim Hasan Sabri 200 kuruş maaşla Omorfo Mektebi'nde görevliydi. Ahaliyle anlaşamadığı için istifa etmiş, yerine yine Lefkoşa'dan Hafız Yusuf Hasan tayin edilmişti. Lefkoşa'dan gelen muallimler Omorfo Hristiyanlarının taşkınlıkları sebebiyle kendilerini güvende hissetmeyip zaman zaman okulu tatil de etmişti. Osmanlı Arşivi (BOA), *Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı [KB.MAA.FE]*, Kutu No. 11, Dosya No. 78, Gömlek No. 20; BOA, *KB.MAA.FE*, Kutu No. 3, Dosya No. 21, Gömlek No. 56, 2.

⁵⁶ BOA, *KB.MAA.FE*, Kutu No. 3, Dosya No. 21, Gömlek No. 56, 1.

⁵⁷ BOA, *KB.MAA.FE*, Kutu No. 3, Dosya No. 21, Gömlek No. 66, 3, 4, 5.

Görsel 2: Günümüzde Omorfo İbtidâî Mektebi Binası.

Görsel 3: 1951 Yılında Omorfo Mektebi Muallimi İlter Zeki Bey ve Talebeleri.⁵⁸

1960'lara kadar tek odada birden fazla sınıfla eğitime devam eden Omorfo Mektebi, ibtidâî mektebe devam edecek talebelerin az olduğu dönemlerde eğitime ara vermekte, Omorfo Müslümanları çocuklarını Gaziveran'daki mektebe göndermekteydi.⁵⁹

4. Omorfo'nun Simaları

Nüfus bahsinde isim isim sıraladığımız Omorfo Müslüman cemaatine mensup ailelerin akıbeti hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak İngiliz idaresi döneminde Omorfo'da sosyal ve ekonomik vasıflarıyla ön plana çıkmış bu anlamda günümüzde de evlat ve torunlarının Güzelyurt'ta ikamet ettiği tespit edilebilen simalar mevcuttur.

⁵⁸ Fotoğrafi bizimle paylaşan Sertel Sahlı'ya teşekkür ederim.

⁵⁹ Söz konusu tarihlere mektebe devam eden talebe sayısı 25 civarındaydı. 09.11.2021 tarihinde Mehmet Akerson ile yapılan mülakat.

20. yüzyıl verilerine göre Omorfo Müslüman cemaatinin mensupları sayıca artmış olsa da kasabanın Hristiyan nüfusu karşısındaki oranları giderek azalmaktaydı. 1883 yılında kurulduğu bilinen Omorfo Belediyesi de bu nüfus oranlarına bağlı olarak teşkilatlandırılmıştı. Belediye meclisinde 8 Hristiyan üye yanında sadece 1 Müslüman üye bulunmaktaydı. Takip edebildiğimiz kadarıyla 1914 itibariyle, 1920'li yıllar da dahil olmak üzere Omorfo Müslümanlarının belediye'deki temsilcisi Mulla Hasan İbrahim'di.⁶⁰

Arşiv evrakına göre ilk muallimin tayin edildiği 1874'te faaliyetine başlayan Omorfo İbtidâî Mektebi'nde ahali önde gelenlerinden oluşan mektep komisyonu da 1960'lara kadar varlığını korumuştur. Bu tarihlerde komisyon üyeleri genellikle aynı isimlerden oluşmaktaydı. Kasaba Eğitim Komisyonu'nda Omorfo'nun önde gelen isimleri bulunmakta, başkanlığını Mehmed Hüseyin Morris, başkan yardımcılığını ise Ahmed Mulla Mehmed yapmaktaydı.⁶¹ İngiliz idaresi nazarında önemli bir Omorfolu olan Mehmed Hüseyin Morris aynı tarihlerde Lefkoşa Kazası Tasdik Memuru olarak da görevlendirilmişti.⁶² Eğitim komisyonu üyeleri ise Mustafa Osman Onbaşı, Hasan Mustafa, Hüseyin Hasan ve Mukaddes İsmail Hakkı idi.⁶³ Günümüzde Morris, Ahmed Mulla ve Onbaşı aileleri hala Güzelyurt'ta ikamet etmekte olan nadir eski Omorfolulardandır ve aralarında akrabalık ilişkileri de mevcuttur.

Omorfo Müslüman Cemaati içerisinde meşhur olan ve en büyük aileler arasında sıralanan Ahmet Mulla Mehmet'in ailesi hakkında daha yakından yapılacak bir inceleme, 20. yüzyılda Omorfo'da sakin olan ailelerin kökenleri ve sosyo-ekonomik durumları hakkında önemli bir emsal teşkil etmektedir. 1958'de EOKA tarafından şehit edilen Dr. Erol Mulla Ahmet'in de babası olan Ahmet Mulla Mehmet, 1962 yılı sonunda kayıplara karışmış ve o günden beri bulunamamıştır. Yükselen toplumlararası çatışmalar nedeniyle diğer Omorfolu Müslümanlar gibi civar köylerdeki akrabalarının yanına taşınmak ve ailesini güvence altına almak kaygısı içerisinde olan Mulla Ahmet, tam bu sırada evinden alınmış ve bir daha geri dönmemişti. Omorfo Müslümanlarının tek kayıp şahsı olarak tarihte yer alan Mulla Ahmet, hali vakti yerinde, Omorfo Kasabası'nda hem Rumlar hem Türkler nezdinde saygın bir kimseydi. 1950'lerden sonra bölgede artan narenciye ziraatıyla ilgilenmeye başlayan, bunun yanında bahçecilik işlerini de yürüten Mulla Ahmet'in Omorfo çarşısında dükkanları, eski Lefke yolu üzerinde de bahçeleri bulunmaktaydı. Mulla Ahmet'in üç erkek kardeşi Sadık, Hasan ve Hüseyin de az sayıdaki Omorfo Müslüman hanelerinin diğer mensuplarıydı.⁶⁴ Mulla Ahmet'in eşi Fatma Hanım, Arif Sadık ve Milhan Hüseyin'in kızlarıydı. Milhan Hüseyin aslen Omorfolu olmamasına rağmen eşinin aile ismi olan Sadık Hoca lakabıyla anılmaktaydı.⁶⁵ Günümüzde "Milhan Nene Torunları" olarak oldukça kalabalık bir grubu teşkil eden Kıbrıs, İngiltere, Avustralya ve Dubai'de yaşamını sürdüren pek çok Kıbrıslı Türk'ün kökeni bu aileye dayanmaktadır. Hatta Milhan Sadık Hoca'nın çocuklarının yaptıkları evlilikler nedeniyle günümüzde Kıbrıs Güzelyurt'ta Hastopraklar, Gaziveran'da Öztopraklar ve Angolem'de Aktopraklar aileleri bu soyla bağlantılıdır.

⁶⁰ *The Cyprus Gazette*, "Notification of The Names of Persons Elected to Municipal Councils" (No. 1103, 24 Nisan 1914), 8506; *The Cyprus Gazette*, "Notification of The Names of Persons Elected to Municipal Councils" (No. 1419, 16 Nisan 1920), 145.

⁶¹ *The Cyprus Gazette*, "Town Committees For Moslem Elementary Schools" (No. 4129, 1 Mayıs 1958), 163; *The Cyprus Gazette*, "Town Committees For Moslem Elementary Schools" (No. 4315, 7 Nisan 1960), 142-143.

⁶² *The Cyprus Gazette*, "Certifying Officer" (No. 4129, 1 Mayıs 1958), 162; 28.10.2021 tarihinde Dilem Morris ile yapılan mülakat.

⁶³ *The Cyprus Gazette*, "Town Committees For Moslem Elementary Schools" (No. 4129, 1 Mayıs 1958), 163; *The Cyprus Gazette*, "Town Committees For Moslem Elementary Schools" (No. 4315, 7 Nisan 1960), 142-143.

⁶⁴ Mulla Ahmet'in torunları bugün hem Güzelyurt ve Lefkoşa'da hem de yurt dışında hayatlarını sürdürmektedir. 22.10.2021 tarihinde Ahmet Hastoprak ile yapılan mülakat; 24.10.2021 tarihinde Dr. Erol Baysal ile yapılan mülakat; 22.10.2021 tarihinde Devrim Barçın ile yapılan mülakat.

⁶⁵ 1942 yılına ait bir gazete haberinde bahse konu kişiler, hükümetin alacağı olduğu kişiler listesinde yer almaktadır. Bu listede Ahmed Mulla Mehmed ve eşi Fatma Arif Sadık yer alırken, listedeki diğer isimler Arif Sadık Hoca arazisi ile birlikte anılan Milhan Hüseyin ve oğlu İbrahim Arif'tir. *The Cyprus Gazette*, "General Notice to Debtors and All Their Creditors to Submit Their Statements of Debt" (No. 2986, 9 Nisan 1942), 73.

Görsel 4: Milhan Hüseyin ve Aile Mensupları.⁶⁶

Aile mensupları soylarını 1967’de vefat ederek Angolem Mezarlığı’nda medfun olan Milhan Sadık Hoca’ya dayandırmaktadır ve ondan öncesi ile ilgili kesin bir bilgi sahibi değildirlir.⁶⁷ Ancak, aile içerisindeki rivayete göre, büyük dedeleri çok eskiden Omorfo’nun idarecisi hükmünde bir görevliydi. İlgili rivayet dikkate alınarak ayrıntılarını yukarıda aktardığımız Arif Sadık Hoca ailesine ait bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, 1840 yılı nüfus kayıtlarındaki “İmam Sadık”, kayıtlardaki Sadık isimli tek kişi olarak dikkat çekmektedir.⁶⁸ Kıbrıslıların “imam” yerine “hoca” unvanını kullandıkları da düşünüldüğünde bahse konu Mustafa oğlu İmam Sadık’ın 20. yüzyıla uzanan Sadık Hoca ailesiyle doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu iddiayı daha da güçlendiren bir tespit ise İmam Sadık’ın babası olan Mustafa isimli şahsın 1831 nüfus sayımlarında “Kethüdâ Mustafa bin Hüseyin” olarak kaydedilmiş olmasıdır.⁶⁹ Bahse konu “kethüdâ”lık bugün aile arasında rivayet olarak dolaşan büyük dedelerinin eskiden Omorfo idarecisi olduğu bilgisiyle örtüşmektedir.

Yukarıda yer alan çıkarımların sunduğu çerçeveye göre, 1974’ten önce Omorfo’da sakin olan küçük Müslüman cemaatinin Arif Sadık ve Milhan Hüseyin üzerinden 19. yüzyıl başlarında Omorfo’da kethüdâ olarak bulunan Mustafa bin Hüseyin’e, diğer taraftan ise Mulla Ahmet’in babası olan Mulla Mehmed’e dayandığı söylenebilir. 1960’larda sayıları 150 kişiyi bile bulmayan Omorfo Müslüman cemaatinin çoğunlukla söz konusu iki aile üzerinden neşet ettiği ve akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlı olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

1974’te yaşanan büyük göç hadisesinden önce Omorfo’da yaşayan Müslüman cemaati mensuplarını ele aldığımız bu çalışmada, cemaat mensuplarının demografik ve sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Buna göre 19. yüzyılın ilk yarısında Omorfo’nun yüzde7’lik nüfusunu teşkil eden Müslüman cemaatinin, kasabanın kalabalık Hristiyan sakinleriyle benzer ekonomik faaliyetlerde buldukları tespit edilmiştir. Osmanlı emlak tahrirlerine göre ayrıca, bölgede Hristiyanların sahip olduğu

⁶⁶ Fotoğrafı bizimle paylaşan Devrim Barçın’a teşekkür ederiz.

⁶⁷ 22.10.2021 tarihinde Ahmet Hastoprak ile yapılan mülakat; 24.10.2021 tarihinde Dr. Erol Baysal ile yapılan mülakat; 24.10.2021 tarihinde Sertel Sahli ile yapılan mülakat.

⁶⁸ Bkz. Tablo 1.

⁶⁹ Bkz. Tablo 1.

emlak miktar ve kıymetleriyle neredeyse eşit miktarda Müslüman emlakı mevcuttu. Ancak Müslüman emlakına dahil edilen arazilerin yüzde 85'i sadece iki çiftlik adına kayıtlı olup söz konusu emlakın cemaat içerisinde dengeli bir mülkiyet hakkı söz konusu değildi.

Araştırmada, kalabalık Hristiyan nüfusunun mevcut olduğu Omorfo'da, sınırlı sayıdaki hanede azınlık olarak yaşamayı tercih eden Omorfo Müslümanlarının buraya yerleşme sebepleri de açıklığa kavuşturulmuştur. Bu noktada açıkça ifade edilmelidir ki Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi ve toprak sisteminin yerleşme üzerindeki etkileri Omorfo'da da mevcuttu. Nitekim doğrudan kasaba sakinlerine ait olmasa da vakıf/çiftlik arazileri nedeniyle burada bulunmak zorunda olan görevlilerin zamanla Omorfo'nun daimi sakinlerine dönüştüğü açıktır. Kasabada sınırlı sayıda da olsa Müslüman cemaatinin teşekkül etmiş olması zaman içerisinde hem yakın köylerden hem de Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinden Omorfo'ya göçü beraberinde getirmiş, Hristiyanlar arasında yaşanan ihtida örnekleri de Müslüman cemaatinin varlığını güçlendirmiştir.

1960'larda güvenlik gerekçesiyle Omorfo'yu geçici olarak terk etmeye başlayan cemaatin toplam nüfusu ile 19. yüzyıl başlarındaki nüfusları arasında büyük bir fark yoktur. Ancak sürekli büyüyen Hristiyan cemaati karşısında Müslüman cemaatinin nüfus oranı 19. yüzyıl ortasında yüzde 7 iken, 20. yüzyıl başında yüzde 4'e, 1960'larda ise yüzde 1,8'e gerilemiştir. Rakamlara göre cemaatin yeni neslinin Omorfo dışına taşındığı, özellikle yapılan evlilikler ile civar köylere yerleştiği açıktır. Bu husus bir asrı aşkın sürede cemaat nüfusunun aynı miktarda seyretmesinin de temel sebebidir. Cemaat mensuplarının sayıca artış göstermemesinin altında yatan sebeplerden biri de şüphesiz kalabalık bir Hristiyan nüfusuna sahip olan kasabanın Müslüman yerleşimlerinden göç almamış olmasıdır. Omorfo Müslüman cemaati açısından çeşitli dezavantajları ortaya koyan tüm bu tespitlere rağmen 19. yüzyıl başlarından günümüze kadar kasabadaki varlığını sürdürdüğünü tespit ettiğimiz köklü ailelerin varlığı, kasabanın cemaat için vazgeçilmez önemini ortaya koymaktadır.

Günümüzde, 1974'ten önce bir Rum kasabası olduğu konusundaki yaygın olan genel kabule rağmen, Omorfo'da Müslümanların hem sosyo-ekonomik hem mülkiyet hem de kurumsal anlamda Hristiyanlarla birlikte varlık gösterdiklerine dair delillerin sıralandığı bu incelemeyle Kıbrıs Adası'nda bölgeler arasında etnik ayrıştırma veya aidiyet yaratma çabasının bilimsel bir temelini olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Nitekim Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde olduğu gibi çok kültürlü, çok dinli ve renkli sosyal yapı Kıbrıs'ta da mevcuttur. Bu yapı Osmanlı toprak, vakıf ve idari sistemiyle iç içe geçerek adadaki demografik dağılımı meydana getirmiş, İngiliz hakimiyeti döneminde de izlerini sürdürmüştür. Adanın farklı kasaba ve bölgeleri özelinde ortaya konacak bilimsel çalışmaların bu iddiaları destekleyecek sonuçlar elde etmesi beklenmektedir. Bu çerçevede hem Müslüman hem de Hristiyanların sayıca azınlığı teşkil ettiği yerleşim yerlerinin, Osmanlı arşiv evrakının 20. yüzyıl kaynaklarıyla birlikte değerlendirileceği çalışmalarla incelenmesi önem arz etmektedir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.
- 3. Etik Beyan:** Yazarlar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri [EV.d]*. No. 14166. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf, Berat [EV.BRT]*. No. 86, Gömlek No. 24. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti, Tahrirat [HR.TH]*. No. 200, Gömlek No. 88. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti, Tahrirat [HR.TH]*. No. 297, Gömlek No. 52. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti, Tahrirat [HR.TH]*. No. 322, Gömlek No. 24. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti, Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti [HR.UHM]*. No. 228, Gömlek No. 58. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun [HAT]*. No. 599, Gömlek No. 29333-i. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun [HAT]*. No. 644, Gömlek No. 31547. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı [KB.MAA.FE]*. Kutu No. 11, Dosya No. 78, Gömlek No. 20. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı [KB.MAA.FE]*. Kutu No. 3, Dosya No. 21, Gömlek No. 56. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı [KB.MAA.FE]*. Kutu No. 3, Dosya No. 21, Gömlek No. 66. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi [MF.MKT]*. No. 17, Gömlek No. 190. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliye Nezareti, Varidat, Temettuat Defterleri [ML.VRD.TMT.d]*. No. 16152. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Nüfus Defterleri [NFS.d]*. No. 1242. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Nüfus Defterleri [NFS.d]*. No. 3761. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Nüfus Defterleri [NFS.d]*. No. 3767. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Nüfus Defterleri [NFS.d]*. No. 3773. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Taşra Evrakı, Kıbrıs, Defterler [TŞR.KB.d]*. No. 40. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Taşra Evrakı, Kıbrıs, Defterler [TŞR.KB.d]*. 43. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Taşra Evrakı, Kıbrıs, Defterler [TŞR.KB.d]*. 46. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Taşra Evrakı, Kıbrıs, Defterler [TŞR.KB.d]*. 50. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Taşra Evrakı, Kıbrıs, Defterler [TŞR.KB.d]*. 54. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS.MA.e]*. No. 643, Gömlek No. 55. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS.MA.e]*. No. 721, Gömlek No. 1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS.MA.e]*. No. 846, Gömlek No. 17. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- Cyprus Blue Book, Year 1887-1889*. Nicosia: Government Printing Office. <http://www.cypirusdigitallibrary.org.cy/items/show/58>
- Çiçek, Kemal. "Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/463-464. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Diñç, Güven. "Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri 1800-1878". *Bilig* 84 (2018), 243-271.
- Diñç, Güven. *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2010.
- Dündar, Recep. *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1998.
- Küçük, Dr. Fazıl. *Evkafın Kayıtsız Şartsız Topluma Devri-Teslimi, 56 Yıl Süren Kavga*. Lefkoşa: y.y., 1999.
- Louis, Kiprianos D.. *Morfes Oikonomikon Scheseon Stin Kıpro (1817-1839): O Georgakis Markantonis Kai Ta Tsiflikia Morfou Kai Dervis Efendi*. Lefkosia: 2006.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Özku, Ali Efdal. "Lefkoşa Şeriyeye Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Akdeniz Ticaretinde Kıbrıs Adasının Önemi". *Journal of Cyprus Studies* 39 (2010), 31-59.
- PRIO Cyprus Centre. "Morphou". Erişim: 6 Haziran 2023. <http://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=334>
- Sözlü Mülakat: Ahmet Hastoprak (Kıbrıs-Eski Omorfolu ve Şehit Mulla Ahmet'in Torunu), 24 Ekim 2021.
- Sözlü Mülakat: Christalla Kart (Güney Kıbrıs-Omorfo Rum Göçmeni), 5 Kasım 2021.
- Sözlü Mülakat: Devrim Barçın (Kıbrıs- Şehit Mulla Ahmet'in Torunu), 22 Ekim 2021.
- Sözlü Mülakat: Dilem Morris (Kıbrıs-Omorfolu Hüseyin Morris'in Torunu), 28 Ekim 2021.
- Sözlü Mülakat: Dr. Erol Baysal (Dubai-Şehit Mulla Ahmet'in Torunu), 24 Ekim 2021.
- Sözlü Mülakat: Mehmet Akerson (Kıbrıs-Eski Omorfolu), 9 Kasım 2021.

Sözlü Mülakat: Sertel Sahlı (Londra-Milhan Nene'nin Üçüncü Kuşak Torunu), 30 Ekim 2021.

Sözlü Mülakat: Tuncer H. Bağışkan (KKTC Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Eski Müdürü), 1 Kasım 2021.

Şensoy, Fatma, "Kıbrıs Sicillerinden Kadınların Kurduğu Vakıf Örnekleri", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, II/4 (Şubat 2019): 61-74.

The Cyprus Gazette. "Certifying Officer" (No. 4129, 1 Mayıs 1958), 162.

The Cyprus Gazette. "General Notice to Debtors and All Their Creditors to Submit Their Statements of Debt" (No. 2986, 9 Nisan 1942), 73.

The Cyprus Gazette. "Notification of The Names of Persons Elected to Municipal Councils" (No. 1103, 24 Nisan 1914), 8506.

The Cyprus Gazette. "Notification of The Names of Persons Elected to Municipal Councils" (No. 1419, 16 Nisan 1920), 145.

The Cyprus Gazette. "Statement of Grants to Moslem Elementary Schools for the School-Year 1896-97" (No. 580, 21 Ocak 1898), 3545.

The Cyprus Gazette. "The Education Law" (No. 610, 9 Aralık 1898), 3757.

The Cyprus Gazette. "The Municipal Councils Ordinance" (No. 119, 8 Aralık 1883), 355.

The Cyprus Gazette. "Town Committees For Moslem Elementary Schools" (No. 4129, 1 Mayıs 1958), 163.

The Cyprus Gazette. "Town Committees For Moslem Elementary Schools" (No. 4315, 7 Nisan 1960), 142-143.